

*Жорнова Н.М., Кирилюк О.І., студентки магістратури
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*
*Цвілик С.Д., кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*
м. Вінниця
e-mail: ktoebgd@gmail.com

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ В УМОВАХ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** В статті розглядається проблема наступності художньо-графічної підготовки учнів в умовах шкільного навчання. Встановлено, що забезпечити відповідність художньо-графічної підготовки сучасним вимогам гіперінформаційного й технологічного суспільства можливо через формування в школярів певних художньо-графічних компетентностей на різних етапах шкільного навчання на засадах наступності.*

***Ключові слова:** художньо-графічна підготовка, зміст навчання, компетентності, наступність.*

***Abstract.** The article deals with the problem of continuity of artistic and graphic preparation of students in the conditions of school education. It is established that to ensure conformity of artistic and graphic preparation to modern requirements of the hyperinformation and technological society is possible due to the formation of certain artistic and graphic competencies in schoolchildren at different stages of school education on the principles of continuity.*

***Keywords:** artistic and graphic preparation, content of training, competence, continuity.*

Постановка наукової проблеми. Питання взаємодії ланок середньої школи постійно перебувають в центрі уваги педагогічної спільноти. Профільна та базова середня освіта суттєво впливають одна на одну, а їх взаємодія має бути оптимально збалансованою. Вирішується спільне завдання - підготувати учнів школи до свідомої життєдіяльності та самовдосконалення. Основна школа створює умови для вирішення цього завдання, профільна школа безпосередньо виконує це завдання на засадах наступності навчання як послідовності й системності побудови змісту навчання, зв'язку й узгодженості ступенів і етапів освітнього процесу [5; 7; 10; 11].

Короткий аналіз досліджень проблеми. Окреслюючи функціональні підходи формування й поповнення художньо-графічних навичок в учнів початкової та основної школи, Д.Самарін та інші вчені стверджують, діти 6-14 років володіють провідним типом діяльності - образотворчим. Тому, необхідністю цього періоду є формування художньо-образної мови на засадах образотворчого мистецтва. Успішне оволодіння початковими графічними

навичками є внутрішнім джерелом активності, мобілізації і реалізації в діяльності особистісного потенціалу учня [9].

В.Степакова вважає [5], що сучасні школярі втрачають можливість познайомитися з одним із найдавніших пластів культури людства - графічною мовою, так званою мовою ділового спілкування сьогодення. Ураховуючи світові тенденції, з акцентом на те, що 60-70% усієї інформації передається графічним способом, варто уважно розглянути можливості графічних знань у гіперінформаційному суспільстві.

У роботах дослідників Л.Анісімової, М.Лагунової, Є.Міхеєвої, Ю.Петрова, В.Степакової та інших визначається, що художньо-графічна освіта школярів спрямовується на підготовку учнів до художньо-графічної діяльності. Учні володіють сукупністю знань про графічні методи, способи, засоби, правила зображення, зберігання, передачі, перетворення інформації та їх використання у науці, виробництві, дизайні, архітектурі, економіці та суспільних сферах життя, і здатні використовувати ці знання й набуті уміння не лише для адаптації до умов життя в сучасному суспільстві, але й для активної участі в репродуктивній і творчій діяльності (науковій, виробничій, проектній тощо) [1-10].

Досліджуючи проблему наступності у підготовці учнів середньої школи до оволодіння елементами художньо-графічної культури, ми звертаємось до психолого-педагогічної і методичної літератури, навчальних програм середньої школи з геометрії, креслення та профільного навчання з основ дизайну.

Мета і завдання статті. Вивчити особливості художньо-графічної підготовки учнів в умовах різних ланок шкільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до навчального плану учні основної школи засвоюють основи художньої грамотності: ознайомлюються з елементарними прийомами малювання, розглядають закономірності лінійної і просторової перспективи, світлотіні, основні засоби композиції, використовують натурні об'єкти, тобто засоби стереометрії і теорії зображення. Досвід свідчить, що художньо-графічні знання й навички раннього періоду сприяють становленню і розвитку загальних графічних навичок і формуванню образно-семантичної мови й просторової уяви. Цей період вважається пропедевтичним етапом формування елементарної художньо-графічної грамотності.

У середній школі України основи художньо-графічної грамотності опановуються учнями за програмою «Технології»: школярі практично знайомляться з вимірювальним та креслярським інструментом, отримують загальні уявлення про технічний рисунок, ескіз, креслення, художнє оформлення, вчать розуміти прості креслення (ескізи), розгортки, перетворення плоских форм у напівоб'ємні та об'ємні тощо. Важливим аспектом осучаснення таких знань має стати комп'ютерне навчання

У 5-9 класах відбувається поглиблення знань і практичних навичок з виконання і читання креслень, схем, технічних рисунків, ознайомлення з конструкторською документацією, виготовлення виробів за їх ескізами, малюнками, кресленнями і розгортками, робота з комп'ютером як інструментом для надання інформації у графічному вигляді, її редагування, зберігання й отримання твердих копій цієї інформації, робота з графічними редакторами.

У контексті шкільної графічної підготовки важливо розглянути особливості геометричної підготовки. В основній школі вивчається планіметрія як розділ геометрії, у старшій школі - стереометрія. Аналіз методології навчання виявляє певну суперечність: є необхідність знання законів перетворення тривимірного простору у двовимірний упродовж навчання в основній школі і відсутність бази (стереометрії) для вивчення цих законів.

Зазначимо й на певні недоліки геометричної підготовки школярів: розділ стереометрії, зокрема поверхні, вивчається без використання системи координат, що є основою проєкційного апарату; у математичних викладках використовуються плоскі зображення з лініями невидимого контуру без будь-яких пояснень та орієнтацій на простір, що додає труднощів у просторових уявленнях. Такий розрив міжпредметних зв'язків і методології в навчанні не сприяє підвищенню якості допрофільної художньо-графічної підготовки.

Нині серйозні проблеми виникли також із таким навчальним предметом, як креслення. Незважаючи на схвальні відгуки педагогів про потребу такого курсу, проблема залишається відкритою. Окрім цього, існуючий розрив у змісті шкільної програми з креслення та вимогами старшої школи до профільного навчання з основ дизайну щодо художньо-графічної підготовки учнів зумовлюється тим, що діюча шкільна програма за умов значного браку навчальних годин переносить креслення до розряду другорядних навчальних предметів. Усе це призводить до зростання кількості учнів, які не вивчали креслення, а починають вивчати основи дизайну під час профільної підготовки в старшій школі. Нехтування формуванням графічних знань і навичок в основній школі має стійку тенденцію. Як наслідок – основна школа готує графічних дилетантів.

Досвід і результати, одержані дослідниками у різні роки, засвідчує, що найбільша кількість правильних відповідей дається на питання, що стосуються знань конкретних понять, термінів, правил. Найменша – з питань, що виявляють рівень розвитку просторового та художнього мислення. Це вказує на те, що більша кількість учнів основної школи мають репродуктивний рівень мислення.

У знаннях та вміннях випускників основної школи виявляється формалізм і відсутність художньо-графічної культури. Під час виконання завдань вони користуються виробленими стереотипами, не розглядаючи можливості раціональних або нестандартних рішень. Заглиблюючись у змістову сторону графічного зображення, учні старшої школи не приділяють уваги якості графіки, естетиці креслення. Наявний низький темп діяльності, недостатньо розвинені такі вміння, як зосередженість, ретельність, планування своєї діяльності, самокритичність, уміння реально оцінювати межі власних знань і вмінь, результати своєї діяльності та власні можливості. Стан підвищеної тривожності перед майбутніми контрольними процедурами, ліміт часу та інші емоційні компоненти регресують розумову діяльність.

Виявлений низький рівень підготовленості учнів основної школи із художніх і графічних дисциплін, можливо, пояснюється тим, що знання з креслення і малювання, на відміну від інших загальноосвітніх дисциплін, не належать до випускних і вступних іспитів, а в деяких школах не вивчаються взагалі. Можна також виявити залежність рівня художньо-графічної підготовки

від виду навчального закладу, регіону, місцевості тощо. У ліцях, гімназіях, де заняття проводяться за авторськими програмами, рівень підготовки вищий, ніж у загальноосвітніх школах.

Практика підтверджує: художньо-графічні компетентності учнів є основою змісту трудової, технологічної і профільної підготовки школярів. У цих та інших напрямках здійснюється художньо-графічна підготовка, орієнтована на відповідну професію, загальний розвиток особистості, загальну допрофесійну освіту школяра.

Аналіз стану допрофесійної підготовки майбутніх дизайнерів в Україні підтверджує її незадовільний стан. Стійкий низький рівень початкової художньо-графічної підготовки учнів школи зумовлений такими чинниками: зменшенням кількості годин або навіть вилученням навчального предмета «Креслення» з числа обов'язкових у середній загальноосвітній школі; низькою кваліфікацією вчителів креслення (іноді такі фахівці не мають спеціальної освіти); недосконалістю сучасних навчальних програм; відсутністю нових підходів до навчання креслення, малювання, основ дизайну; недооцінкою необхідності оновлення змісту з урахуванням психології сприймання учнями художньої і графічної інформації; незацікавленістю адміністрацій шкіл і батьків у якісному навчанні креслення й основ дизайну, оскільки з цих навчальних предметів немає підсумкової атестації; слабкою матеріальною базою шкіл.

Науково-теоретичний та констатувальний аналіз підтверджує нагальну потребу створення комплексу заходів, спрямованих на покращення якості шкільної художньо-графічної підготовки. Існує необхідність більш повного використання зв'язків в системі "школа-професійний заклад освіти-вищий заклад освіти", в логіці процесу наступності між різними етапами художньо-графічної підготовки особистості.

Соціальні потреби, концептуальні підходи до формування змісту навчальних курсів "Креслення", "Основи дизайну", досвід навчання дозволяють визначити такі рівні художньо-графічної підготовки: пропедевтичний, базовий, допрофесійний. Пропедевтичний рівень художньо-графічної підготовки розрахований на молодших школярів, знайомить їх з деякими способами виконання зображень тривимірних об'єктів з опорою на наочно-діяльнісне мислення, формує й розвиває просторове уявлення, сприяє становленню творчих здібностей, залучає до графічної культури [3; 5].

Базовий рівень призначений для учнів середньої ланки і включає основи геометричного, проекційного і технічного креслення та образотворчого мистецтва. Навчальний курс забезпечує засвоєння художньо-графічних знань і вмінь, що необхідні для загального розвитку учнів, тобто для оволодіння обов'язковим мінімальним рівнем художньо-графічних компетентностей.

У методиці навчання на базовому рівні існує два концептуально різних підходи до художньо-графічної освіти школярів. Теоретичну основу одного з них становить концепція навчання графічної грамоти А.Ботвіннікова. Вона знайшла своє втілення в навчальній програмі "Креслення 8-11 класи" (за ред. В.Сидоренка, Л. Тхоржевсько). Згідно цієї концепції курс креслення спрямований на навчання школярів читання і виконання креслень деталей та складальних одиниць на основі уявлення про способи відображення предмета на площині методом проєкціювання. При цьому навчання здійснюється на

прикладів об'єктів машинобудівного виробництва з наступним повторенням/поглибленням навчального матеріалу шляхом читання і виконання креслень машинобудівного профілю. Це актуально для загальноосвітніх закладів, де профілюючими є технічні спеціальності. Однак, таке подання змісту навчального матеріалу було характерним для 60-х років ХХ століття і нині є малоефективним.

Сучасні завдання загальної освіти зумовили створення нових традицій. Здійснюється перехід від принципу загальної освіти, однакової для всіх, до диференціації навчання, відповідно до здібностей і нахилів учнів. У сучасній художньо-графічній підготовці розвиваються тенденції: посилення загальної освітньої спрямованості дисциплін; прагнення виявити інваріантний зміст художньо-графічної підготовки; активізація пошуку напряму в художньо-графічній підготовці школярів з урахуванням комп'ютеризації освіти; розширення й поглиблення процесів інформатизації художньо-графічної освіти. Водночас поява нових даних про процес засвоєння знань і вікові інтелектуальні можливості учнів зумовлює нову організацію навчання, що передбачає подання теоретичного матеріалу збільшеними блоками-модулями, алгоритмізацію навчальної діяльності, завершеність і узгодженість циклів пізнання.

У зв'язку з цим набуває значущості другий підхід до навчання художньої і графічної грамоти на базовому рівні. Творчою основою такого підходу є концепція В.Степакової і Л.Анісімової. Однією з суттєвих позицій даної концепції є розробка нового інформаційного підходу до навчання креслення. Посилення інформативної (загальноосвітньої) спрямованості предмета дозволяє подавати "Креслення" як навчальну дисципліну, що вивчає графічну мову, представлену сукупністю зображальних і знакових систем. Зміст навчального предмета побудовано за трьома логічними взаємопов'язаними інформаційними лініями: "Об'єкт та інформація про об'єкт", "Графічне відображення інформації про об'єкт", "Зчитування інформації про об'єкт і графічні зображення".

Передпрофесійний рівень художньо-графічної підготовки доводить Л.Анісімова [1] спрямовується на поглиблення знань і вмінь старшокласників у галузі використання графічної мови в майбутній трудовій діяльності, а також передбачає створення профільних курсів (спеціалізацій).

Ю. Катханова пропонує навчання технічної графіки поєднувати з навчанням основ дизайну [7]. Особливість курсу полягає в тому, що пропонується здійснювати навчання школярів читання й виконання графічних зображень виробів у єдності з вимогами естетики та ергономіки, яких необхідно дотримуватися при створенні цих виробів.

Інтегрований навчальний курс «Креслення з елементами комп'ютерної графіки», (авт. кол. В.Степакова, Л.Анісімова, Т.Демидова, І.Васильєв, Н.Шумов [1]) є інтеграцією основ графічної мови, що вивчається в курсі креслення, і елементів комп'ютерної графіки.

На думку Є.Міхеєвої, інтеграція графічних дисциплін в єдиний комплекс, спрямований на посилення інтересу учнів до навчальної графічної діяльності, формування в них художньо-графічного мислення, стимулює пізнавальну і творчу активність, підвищує рівень графічної підготовки випускників шкіл, необхідний для успішної професійної діяльності та комфортного включення у професійну освіту. Навчальний курс з основ технічної графіки для

старшокласників, запропонований Є. Міхеєвою, спрямований на формування цілісної структури загальноосвітніх і допрофесійних знань, умінь, навичок, що забезпечує підготовку подальшої освіти й самоосвіти. Він є інваріативною частиною у структурі художньо-графічної підготовки та інтегрує елементи дисциплін для орієнтації старшокласників на вибір певної спеціалізації. Дослідницею розроблені також варіативні програми з поглибленим вивченням графічної мови, що забезпечують вибір спеціалізації художньо-графічних знань відповідно до майбутньої професії, з архітектурно-будівельного креслення, художнього конструювання, основ нарисної геометрії.

У навчанні архітектурно-будівельних креслень учні ознайомлюються з методами графічного відображення інформації про архітектурні споруди; способами виконання архітектурно-будівельних графічних зображень; опановують послідовність та особливості виконання простих архітектурно-будівельних проектів; правила й умовності виконання архітектурно-будівельних поверхонь; метод архітектора тощо.

В художньому конструюванні опановуються основи композиції у художньому конструюванні, основи проектної графіки, засоби композиції, об'ємного проектування тощо.

Програма профільного навчання основ дизайну складається з чотирьох навчальних модулів (закінчений блок інформації). Зміст навчального матеріалу у модулях розгортається систематично й послідовно, з поступовим ускладненням. Кожний модуль відповідає певній навчальній темі, має чітку структуру із виокремлених навчальних елементів і використовується як одиниця змісту навчального матеріалу. Навчальний елемент - це єдність теоретичного змісту і навчальної діяльності для його засвоєння.

Такі навчальні курси, на думку Є. Міхеєвої, передбачають розвиток логічного і просторового мислення старшокласників засобами використання графічної мови в обраній галузі знань. Широкий спектр спеціалізацій допрофесійного рівня художньо-графічної підготовки дозволяє підняти на новий якісний рівень розвиток просторових уявлень учнів і залучити їх до художньо-графічної культури, яка необхідна сучасній людині [6].

Відбір змісту художньо-графічних завдань здійснюється за трьома рівнями складності та відповідної інтеграції знань (художньо-графічних, техніко-технологічних, спеціальних). Зокрема, до першого рівня складності віднесені завдання, що мають нульовий ступінь інтеграції знань і містять графічну інформацію про абстрактні тривимірні об'єкти. Другий рівень складності пропонує завдання з першим ступенем інтеграції знань, що містять геометричну, художню і технічну інформацію про об'єкт. До третього рівня складності віднесені завдання другого ступеня інтеграції знань, які, окрім геометричної, художньої, технічної, містять також спеціальну інформацію про об'єкт, що проектується.

Відповідно, профільна підготовка з основ дизайну має на меті створення міцного фундаменту для професійного навчання і забезпечення підготовки учнів до професійної діяльності. Навчання основ дизайну спрямовується на засвоєння певного виду і способу діяльності та розвиток художньо-графічного мислення. Тобто, змістом профільної підготовки є сукупність двох частин:

інваріантної основи (фундаментальний зміст знань і вмінь) та варіативної (доповнення, спеціалізація, поглиблення художніх і графічних знань).

Варто погодитися із слушними зауваженнями педагога Ю.Петрова [6], що художньо-графічні знання й уміння варто враховувати в навчанні школярів мистецтва, математики, хімії, інформатики. Грамотне володіння графічною мовою - це вагомий внесок до якості засвоєння означених напрямів. При цьому зростає необхідність деталізації міжпредметних зв'язків.

Висновки. Важливою умовою успішної художньо-графічної підготовки є врахування реальних потенційних можливостей вихідного рівня учнів старшої школи, їх готовності до навчання, виконання вимог профільної підготовки з основ дизайну, готовність сприйняти нову систему міжособистісних взаємин.

Для забезпечення системності формування художньо-графічних компетентностей учнів середньої школи, вищі заклади освіти можуть створювати організаційно-методичні центри для забезпечення спрямованої підготовки молоді до майбутньої художньо-графічної діяльності, профільні та спеціалізовані класи, організовувати рекламу, конкурси, бесіди, ярмарки тощо. Це сприятиме створенню ефективної освітньої системи інтегративного типу «художньо-графічна підготовка школяра - художньо-графічна підготовка фахівця», зокрема: виявленню й розвитку технічних здібностей, технічного і просторового мислення, схильності до дизайнерської діяльності; формуванню явлень про значущість, характер і специфічні особливості художньо-графічної діяльності, інтересу до професії; збагаченню знаннями з технічних та графічних дисциплін.

До числа елементів такої системи, варто віднести: розробку єдності поглядів вчителів з різних аспектів художньо-графічної підготовки учнів молодшої, середньої і старшої школи; створення умов для вивчення й узагальнення передового досвіду, організацію перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів шкіл шляхом орієнтації на впровадження в процес навчання нових інформаційних технологій; розширення навчання в середній школі завдяки запровадженню факультативних занять, спецкурсів, підготовчих курсів; активізації роботи авторських колективів зі створення нових дидактичних комплексів для середньої школи, які включають різнорівневі, варіативні програми, методичні посібники тощо; запровадження перевірки художньо-графічних знань та вмінь учнів школи; удосконалення системи організаційно-методичної роботи з виявлення обдарованої молоді, яка виявляє інтерес і здібності до художньо-графічної діяльності, за допомогою конкурсів, олімпіад тощо.

Важливим є створення методичної системи, що дозволить плавно перейти від шкільного (різних ланок) навчання до професійної підготовки. Це можливо завдяки ідейній та змістовій єдності, певній стабільності системи художньо-графічних знань і вимог до них у середній, професійній і вищій школі.

Список використаних джерел:

1. Анисимова Л.Н. Теория и практика профессионально-графической подготовки учителя технологии в педагогических вузах: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08./ Л.Н. Анисимова. - М.,1998. - 359 с.

2. Васенко В.В. Дидактичні основи навчання графічної грамоти учнів початкової школи: Дис...канд. пед. наук: 13.00.02 / В.В.Васенко. - К., 2002. - 205 с.
3. Герасев В.А. Педагогические условия формирования художественно-конструкторских умений у будущих учителей трудового обучения: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.А. Герасев. - Челябинск, 1995. -208 с.
4. Сльченко А.І. Актуальні питання трудового і профільного навчання та професійної підготовки // Труд. підготовка в закл. освіти. - 2002. - № 1. - С.4.
5. Знамеровська Н.П. Підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів основної школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.П. Знамеровська. - Херсон, 1999. - 230 с.
6. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: [Навчально-методичний посібник (пробне видання)]./ За заг. ред. О.М. Коберника, Г.В.Терещука. - Тернопіль - Умань, 2007. - 208 с.
7. Катханова Ю.Ф. Развитие творческих способностей школьников и студентов художественно-графического факультета в графической деятельности: Автореф. дисс...д-ра. пед. наук:13.00.02/ Ю.Ф. Катханова. – М.: МЛИ, 1994. - 42 с.
8. Мельник О.В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О.В. Мельник. – К.: Ін-т проблем виховання АПН України, 2003. - 20 с.
9. Самарин Д.В. Формирование графических навыков у учащихся I -VII классов в процессе изображения орнамента: Автореф. дисс. ... канд. пед.наук. 13.00.01. / Д.В. Самарин. – М.:МПГУ, 1998. - 16 с.
10. Сидоренко В.К. Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект): Дис... д-ра. пед. наук: 13.00.01./ В.К. Сидоренко. - К., 1995.- 435 с.
11. Цвілик С.Д. Наступність графічної підготовки вчителя трудового навчання в контексті сучасної педагогічної технології / С.Д. Цвілик // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003.- №3. – С. 33-37.